

שהאדם נברא בצלם א-לוהים זה הוא יסוד התורה | הרב יעקב נגן

מימי האבות ועד לאחרית הימים, קבע א-לוהים כי ייעודו של ישראל הוא בהבאת ברכה ואור לאנושות. אך מהי אותה ברכה ואיזו בשורה היא זו? יש הרואים אותה כמונותיאיזם והמאבק באלילות, אולם בספר בראשית כמעט ואין עיסוק במאבק באלילות. הסיפורים על אברהם אבינו השובר את הפסלים ומגלה את הא-לוהים מתוך התבוננות בעולם מופיעים רק במדרש. יתר על כן, המקרא מעיד כי בתקופת אברהם היו דמויות שהאמינו באל אחד, דוגמת מלכי צדק מלך שלם, שהיה "כהן לאל עליון" (בראשית יד, יח). ניתן לענות על השאלה מתוך הנימוק של התורה להיבחרותו של אברהם אבינו:

ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכרכו כל גויי הארץ: כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת בניו ואת בניו ואת בניו ואת בניו ואת בניו ואת בניו ומשפט.¹

בצמוד לייעודו של אברהם להביא ברכה לאנושות, התורה מנמקת את הבחירה בו בכך שהוא יצווה את בניו "לשמור דרך ה' לעשות צדקה ומשפט". המשימה של אברהם וזרעו מכוונת דווקא כלפי האדם, ולא כלפי הא-לוהים. במבט מעמיק יותר נמצא את הנקודה שבעיני היא הבשורה של אברהם ושל היהדות: החיבור בין

¹ בראשית יח, יח-יט.

האנושי והא-לוהי. הביטוי לכך הוא עשייה של צדקה ומשפט, התרחשות במרחב האנושי, אשר היא ההליכה בדרך ה'. חיבור זה בין השמים והארץ הוא שיביא ברכה וגאולה לעולם, והוא מושרש במהות האדם שנברא בצלם א-לוהים. בתובנה זו בחר הרב אברהם יצחק הכהן קוק לפתוח את ספרו "לנבוכי הדור": "שהאדם נברא בצלם א-לוהים זה הוא יסוד התורה".

ישנן שתי השלכות לעובדה שהאדם נברא בצלם א-לוהים: ראשית, האדם עצמו הוא צלמו של הא-ל, ולכן דרך ה' היא דרכו. עם זאת, הזולת אף הוא צלם א-לוהים וחייו קדושים: "שפך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם א-להים עשה את האדם"². האמונה בא-לוהים יכולה להביא לפירוד באנושות, או לחיבור תפיסות הרואות בא-לוהים דמות פרטיקולארית השייכת רק לדת אחת ולא לאחרת זורעות פירוד. לעומת זאת, אמונה בא-לוהים הנוכח בכל אחד ואחת, הרואה כל אדם כענף המסתעף מתוך אילן קדוש אחד, היא היסוד לבניית אמונה בא-לוהים היוצרת חיבור בתוך האנושות.

יסודות אלו של המקרא פותחו בהמשך ע"י חז"ל. רבי עקיבא בספרא מלמד ש"ואהבת לרעך כמוך" הוא "כלל גדול בתורה". מתבקשת השאלה כיצד הכלל הגדול של התורה יכול להתעלם לחלוטין מהפן של היחס בין האדם לא-לוהיו? מדברי רבי עקיבא עצמם עולה הסבר: "הוא [רבי עקיבא] היה אומר, חביב אדם שנברא בצלם, חבה יתרה נודעת לו שנברא בצלם, שנאמר (בראשית ט, ו) כי בצלם א-לוהים עשה את האדם"³. החיבה הנודעת לאדם נובעת מהממד הא-לוהי שבו, מהיותו נברא בצלם א-לוהים, ולפיכך אהבת אדם היא ממילא אהבת הא-לוהים.

את הפצת הקבלה לציבור הרחב והחשיפה הרבה אליה בעת הזו ניתן במידה רבה לנכס לדרך תורתו של הרב יהודה לייב אשלג. בספרו "מתן תורה" הוא מסביר באופן שונה את האופן בו ע"י "ואהבת לרעך כמוך" מתחברים האנושי והא-לוהי: הדבר הבסיסי והיסודי ביותר שאנו יודעים על הקב"ה הוא שנתניתו היא לא על-מנת לקבל. אהבה "כמוך", היא אהבה שאינה מונעת מאגו או אינטרסים, אלא כזו

² בראשית ט, ו.

³ אבות פרק ג, משנה יד.

ששמה את הזולת במרכז. כאשר אהבתו של האדם היא כזו, הוא מדמה לא-לוהים, ובכך מתקרב אליו ודבק בו.

שני ההסברים משלימים זה את זה: לפי ההסבר על בסיס דברי רבי עקיבא הא-לוהים נמצא בזולת ולפי ההסבר על בסיס דברי הרב אשלג, הא-לוהים נמצא באדם עצמו. חשוב לשלב את שתי האמירות משום, שבכל אחת מהתפיסות הללו בפני עצמה טמונה סכנה. היסוד המדגיש את צלם הא-לוהים שבאדם עצמו, יכול להביא לתחושת חשיבות עצמית מופרזת ולאגוצנטריות. מנגד, היסוד המדגיש את צלם הא-לוהים שבזולת יכול להביא את האדם לתחושת ביטול עצמי, שהוא עפר ואפר. האיזון נותן לזולת את מקומו, לא מתוך ביטול העצמי, אלא מתוך העצמת הזולת.

שני היסודות הללו משתלבים בקטע מופלא של הזוהר:

פתח רבי שמעון ואמר, כל מי ששמה במועדים אלו ולא נותן חלק להקב"ה, השטן רע עין שונא אותו [...] חלקו של הקב"ה [הוא] שתשמה את העניים כמה שתוכל לעשות. משום שבימים אלו הקב"ה בא לראות את הכלים השבורים שלו ונכנס אצלם ורואה שאין להם במה לשמוח ובוכה עליהם.⁴

הזוהר מסביר, שנתינה לעניים נחשבת כנתינה לא-לוהים, משום שהעניים הם "הכלים השבורים" של הקב"ה. על מנת להבין את האמירה הזאת יש להקדים ולהבין את המושג שבירת הכלים. על פי הקבלה, בראשית היקום, הייתה האצלה של אור א-לוהי לכלים, הכלים לא יכלו להכיל את האור, ונשברו. מטרת העולם היא תיקון הכלים, על מנת שיצליחו להכיל את האור הא-לוהי. הזוהר מלמד כאן, שהכלים הצריכים להכיל את האור הא-לוהי אינם אלא בני האדם! כלי שבור הוא אדם מסכן. לכן משאלת לבה של הקבלה, תיקון הכלים, היא התמודדות עם המחסור האנושי, שהוא למעשה חוסר א-לוהי.

בהמשך, הזוהר כותב שכתוצאה מאי הנתינה לעניים הקב"ה:

עולה למעלה להחריב את העולם. באים בני הישיבה לפניו ואומרים: ריבון העולמים, רחום וחנון נקראת, יתגלגלו רחמיך על בניך. אמר להם:

⁴ הקדמת הזוהר י ע"ב.

וכי העולם לא עשיתי אלא על החסד שכתוב: "עולם חסד יבנה" (תהלים פט ג), והעולם על זה קיים.⁵

נמצא כאן חידוש נוסף. פשט הפסוק "עולם חסד יבנה" נאמר על הקב"ה המשתית את עולמו בחסד ("כִּי־אֲמַרְתִּי עוֹלָם חֶסֶד יִבְנֶה שָׁמַיִם תִּכְנֶן אֲמוֹנֶתְךָ בָהֶם"), אך פרשנות הזוהר לפסוק מעבירה את האחריות על בניין העולם בחסד מא-לוהים לאדם.

הרב יונתן זקס רואה את היסוד של לקיחת אחריות על העולם כדבר המייחד את היהדות מבין שלוש הדתות המונותאיסטיות: באסלאם מהות האדם היא הכניעה לא-לוהים; בנצרות האדם נולד בחטא וזקוק להצלה ואילו ביהדות האדם וא-לוהים שותפים ביצירה ובאחריות על העולם.⁶ בקטע מהזוהר עולים שוב שני הממדים ביחס לבריאת האדם בצלם: א-לוהים נמצא בזולת, הכולל גם את העני והמסכן, בשל כך נתינה להם היא נתינה לא-לוהים. האדם נדרש לנהוג על פי מידותיו של הקב"ה ולבנות את העולם באמצעות חסד.

במשך אלפי שנים, מצאה היהדות אינספור צורות חדשות ומתחדשות ליסוד חיבור שמים וארץ. שיח זה עשיר ומגוון במיוחד בתורות הקבלה, כשלמעשה, החיבור בין הא-לוהי והאנושי מהווה את הליבה. הספר הקבלי הקדום "ספר יצירה", המתאר את כוחות היצירה הא-לוהיים, למעשה בא להאיר על כוחות היצירה האנושיים המקבילים אליהם. בדומה לכך, הספר "תומר דבורה" של המקובל רבי משה קורדוברו (רמ"ק) מוקדש כולו לתרגומם של שלוש עשרה מידות הרחמים של א-לוהים להנחיות מעשיות ליחס האדם לזולת. התפיסה בזוהר, שהא-לוהים נוכח באדם, מקדשת את מערכות היחסים הבין-אישיים ובייחוד את מערכות היחסים בין גבר ואישה. לאחרונה מתפשטות תפיסות קבליות בציבור הרחב באופן חוצה מגזרים, בדגש על פן זה של הקבלה, היכול להביא לפיתוח נוסף של בשורת התקדשות ההווה האנושית מתוך ראייה של הנוכחות הא-לוהית שבתוכה. בעיני, השלכות תפיסה זו משמעותיות במיוחד בתחום הזוגיות.

⁵ שם.

⁶ רדיקלית אז, רדיקלית עכשיו, עמ' 97.

נדמה, שהעולם עומד בצומת דרכים ביחסו לזוגיות. כמו בתחילת ספרו של דיקנס, "בין שתי ערים", אנו נמצאים בעידן הטוב ביותר והגרוע ביותר ביחס לזוגיות. מחד גיסא, בעת החדשה ישנה מודעות עצמית גבוהה יותר, תובנות פסיכולוגיות ושינויים בהבניות המגדריות, אשר מאפשרים לבני זוג לקיים קשר בעל איכות אחרת מזו שהיה בעבר. כך, גברים נפתחים כיום לתחומים אשר נחשבו בעבר לנשיים, וגם הנשים, מצדן, משתתפות יותר בחתומים שהיו בעבר נחלת הגברים בלבד, בעיקר בתחומי ההשכלה והתעסוקה. הגדלת נקודות ההשקה בתחומי החיים המשותפים מאפשרת הדברות והקשבה רבה יותר מאשר בתקופה בה הגברים והנשים חיו בעולמות כמעט אחרים. יתר על כן, המודעות הגוברת של בני האדם לעולמם הפנימי האישי, מציירת שיתוף עמוק יותר בזוגיות, זה בעולמה של זו ולהפך. מאידך, העת החדשה הולידה גם כוחות שמפרקים את התא המשפחתי. מספר הזוגות המתגרשים הולך ונוסק. תופעות שבעבר היו תופעות שוליים, כמו ניאוף ובגידה, מקבלות לגיטימציה במקומות מסוימים. מתקיים מאבק של ממש על התא המשפחתי, ובהיבטים מסוימים אנו עדים להתפרקותו.

בנושא זה, היהדות יכולה להציע בשורה לעולם: היהדות מעניקה לזוגיות משמעות קיומית ואונטולוגית נשגבה, משמעות הנובעת בחלקה בתוך תפיסת החיבור של האנושי והא-לוהי. משמעות זו בולטת במיוחד בתורת הקבלה, אשר מקבילה את מערכת היחסים בין גבר לאשה לתנועות במרחב הא-לוהי, של הקב"ה ושכינתיה.

יתר על כן, בהקשר זה היהדות מציידת אותנו בעיניים חדשות להתבונן בתהליכים התרבותיים המתרחשים, אותם ציינו לעיל. כך לדוגמא, ספרה של שרה שניידר "נפילתה ועלייתה של השכינה", מתבונן בקידום מעמד האשה באספקלריה של תפיסות קוסמולוגיות קבליות, על פי פרשנויות שונות למדרש על מיעוט הלבנה בתחילת העולם לעומת החזון של הגברת אור הלבנה בתהליך הגאולה.

אם כן, אפשר שכשם שמושגי יסוד של המחשבה המודרנית, דוגמת קדושת החיים וצלם א-לוהים שבאדם, נכנסו ללקסיקון העולמי מהיהדות, כך יהיה גם ביחס

לזוגיות, והיחס הנשגב של היהדות לזוגיות יהפוך לעקרון יסוד גם בשאר התרבויות, בתקופה מיוחדת זו של שינויים ותמורות בעולם הזוגיות.